

ЖУРНАЛ
З ЕКЛЕЗИОЛОГІЇ І ЦЕРКОВНОГО ПРАВА

Μέτρον

№ 16

2019

Μετρον



• право • церква • історія • єдність • людина •

μέτρον

A JOURNAL
of Ecclesiology and Church Law

No 16

Lviv 2019

μέτρον

ЖУРНАЛ

з Еκκλησιολογίας і Церковного Права

№ 16

Львів 2019

УДК 348 (281.5)

Метрон, № 16. Львів 2019. 280 с. ISBN 978-617-629-119-0

В журналі «Метрон» 16 (2019) подані статті відомих східноєвропейських каноністів на тему партикулярного права, а також критичні роздуми над їхніми текстами. В цьому випуску ви теж знайдете наукові дослідження про східне літургійне право.

Metron 16 (2019) presents articles by well-known Eastern European canonists on the topic of the particular law, as well as critical reflections on their texts. In this issue you will also find research on Eastern liturgical law.

Редакційна колегія: прот. проф. д-р Михайло Димид, д-р Петро Сабат
Editorial board: Fr. Prof. Dr. Mychajlo Dymyd, Dr. Petro Sabat

**Видається один раз на рік Інститутом Церковного Права за сприянням
Кафедри Пасторального Богослов'я Філософсько-богословського
факультету Українського Католицького Університету.**

**Published annually by the Institute of Canon Law with the assistance
of the Department of Pastoral Theology, Faculty of Philosophy and Theology,
Ukrainian Catholic University.**

**Редакція може не поділяти поглядів дописувачів.
Відповідальність за наведені факти, дати і прізвища несе автор.
При передруку посилання на «Метрон» обов'язкове.**

Редакція шукає спонсорів.
В питаннях співпраці чи передплати
звертатися:
Михайло Димид – Журнал «Метрон»
вул. Жуковського, 5
79057 Львів Україна
Тел. +380972160808
email: mdymyd@gmail.com

Metron is looking for financial support.
Regarding cooperation or subscription
please contact:
Mychajlo Dymyd – «Metron»
vul. Zhukovskoho, 5
79057 Lviv Ukraine
tel: +380972160808
email: mdymyd@gmail.com
Research articles and materials for publi-
cation should be sent to the same address.

Вартість одного примірника – 150 грн. + кошти доставки.
Вартість одного примірника поза Україною – 15 USD + кошти доставки.
The cost of one copy beyond Ukraine is \$15 + shipment.

ISBN 978-617-629-119-0

© Михайло Димид, 2019

ЗМІСТ

Міжнародна конференція із канонічного права на тему «Сучасний розвиток законодавства східних католицьких церков»

Про Конференцію	9
Стенограма обговорень Конференції	11
Джорджіо ГАЛЛАРО	
Партикулярне право Візантійської Церкви Італії між'єпархіяльне партикулярне право церков Італії.....	63
Вільям БЛАЙЗІФФЕР	
Партикулярне право Румунської Греко-Католицької Церкви: виникнення, розвиток, проголошення та перспективи застосування.....	87
Петер САБО	
Партикулярне право: простір, функції і номопоетичні компетенції.....	163
Томас ХОРВАТ	
Кодифікація партикулярного права гайдудорозької митрополії <i>свого права</i>	183
Андрій ТАНАСІЙЧУК	
Процес кодифікації власного права Української Греко Католицької церкви: проблеми і перспективи	194

Літургійне право Київської Церкви

Петро САБАТ

Історія виникнення та формування молебня в честь
Христа Чоловіколюбця (чи пресвятого Серця Христового)
в УГКЦ.....211

Петро САБАТ

Богослужіння за усопших
Української Греко-Католицької Церкви 245

ОГЛЯД

Матеріали презентації книги *Бог і Майдан: Аналіз і свідчення*,
яка відбулася 19 лютого 2019 р.
в Інституті філософії імені Григорія Сковороди
Національної академії наук України 261

Автори 280

Петер САБО

**ПАРТИКУЛЯРНЕ ПРАВО:
ПРОСТІР, ФУНКЦІЇ І НОМОПОЕТИЧНІ КОМПЕТЕНЦІЇ***

Стаття звертає увагу на теоретичний рівень партикулярного права sui iuris Східних Католицьких Церков. Автор стверджує, що як Східні синоди так і Збори ієрархів Митрополичих Церков мають законодавчу генеральну компетенцію. Такий висновок можливий, оскільки сьогодні деякі каноністи вже приходять до консенсусу, що створювання певних своїх унікальних норм в рамках партикулярного права не тільки бажане, а воно збагачує і доповнює саме вище законодавство.

Ключові слова: синодальне законодавство, партикулярне право та вище право, гнучкість, адаптація, субсидіарність.

Вступ

Найперше, хочу подякувати організаторам цієї конференції за можливість взяти участь у цьому академічному заході, присвяченому важливій темі – партикулярному законодавству *sui iuris* – [свого права].

Хоч метою цієї конференції є оцінити практичні результати законодавства *sui iuris*, думаю, що тридцять років після народження Кодексу канонів Східних Церков (ККСЦ) в 1990 р., слід також

* This research was supported by the *Hungarian Academy of Sciences* [MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport]. Стаття написана і виголошена італійською мовою.

звернути увагу на теоретичну сторону цієї теми. Фактично, видається, що у тісному зв'язку з відповідними еклезіологічними базами не тільки на рівні законодавчої продукції, але також на теоретичному рівні, можна спостерегти поважні результати. Ці теоретичні результати згодом будуть мати вплив на майбутню законотворчу діяльність.

У моїй доповіді я спробую відтворити деякі з цих теоретичних уточнень. Моє представлення складається з трьох частин: 1. зауваження щодо законодавчої компетенції влади Церков *sui iuris*; 2. *протіп*, що на диспозиції вищої номопоетичної діяльності; а також: 3. *функції* партикулярного права. Як бачимо, всі ці три теми є визначальними для того, щоб гарантувати ефективність місійної діяльності Церкви, яка вкінці є остаточною ціллю канонічного законодавства.

1. Законодавча компетенція синодальних органів *sui iuris*: від вузького бачення до гнучкої оптики, тобто широкої.

Час коли проголошували ККСЦ був делікатний і непевний. Це в значенні, що не було до кінця зрозуміло, чи до компетенції Синодів Східних Церков сягають загальні питання, чи ні.¹

Відтак дуже дивно, що в сучасному ККСЦ бракує цей канон, що описує точні уповноваження патріарших синодів. Тобто на основі ККСЦ виходить ясно, що Синод має законодавчу компетенцію, але бракує канон 349, який був в попередній законодавчій дисципліні «*Cleri sanctitati* – Святість духовенства» з якого було ясно, що йшла мова по генеральні повноваження.²

¹ Поп. Péter SZABÓ, «La questione della competenza legislativa del Consiglio dei gerarchi (Consilium Hierarcharum). Annotazioni all'interpretazione dei cc. CCEO 167 § 1, 169 e 157 § 1» // *Apollinaris* 69 (1996) 485–515.

² *Patres in Synodo congregati studiose inquirant ac decernant quae ad fidei incrementum, ad moderandos mores, ad corrigendos abusos, ad controyersias componendas, ad unam eandemque disciplinam servandam vel inducendam, opportuna fore pro suo cuiusque territorio videantur*; Pius XII, *m.p. Cleri sanctitati*, 2. VI.1957 // AAS 49 (1957) 433–603, кан. 349; поп. ККСЦ кан. 110.

Натомість у випадку Ради ієрархів є два канони 167 і 169. В кан. 167 йде мова про компетенцію обмеженого характеру, а в кан. 169 говориться про те, що ця Рада має генеральну компетенцію. Це творить замішання. Деякі відомі автори, між якими Вінфрід Айманс (Wienfried Aymans) висловлюють думку, що Рада ієрархів має лише чітко обмежену компетенцію,³ подібно до Єпископської конференції, про що ми могли почути від професора Вільяма Блайзіффера. Щоб коротше сказати, вже зараз існує однозгідність майже всіх каноністів про це, що східні канони мають генеральну компетенцію, і не могло бути інакше, бо такою є східна традиція.⁴ Також, те що стосується Ради ієрархів, митрополичих Церков, якщо порівняти їх з Синодом патріарших Церков – вони мають загальну компетенцію, хоч тільки звужену.

Отже, можемо стверджувати факт, що як Східні синоди так і Збори ієрархів митрополичих Церков мають законодавчу генеральну (широку) компетенцію, тобто необмежену.

³ Winfried AYMANS, *Synodale Strukturen im „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium“* // *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 160 (1991) 367–389, 370.

⁴ Péter SZABÓ, *Consejo de Jerarcas* // *Diccionario General de Derecho Canónico*, Javier OTADUY – Antonio VIANA – Joaquín SEDANO (ред.), Т. 2, 577–579, 578a; Пор.: «...кан. 169 надає Раді Ієрархів чітку загальну законодавчу компетенцію» // Pablo GUEFAELL, *La capacità legislativa delle Chiese orientali in attuazione del CCEO / Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi*, (ред.), *Il Codice delle Chiese orientali, la storia, le legislazioni particolari, le prospettive ecumeniche*. Atti del convegno di studio tenutosi nel XX anniversario della promulgazione del Codice dei canoni delle Chiese orientali, Sala San Pio X, Roma 8–9 ottobre 2010, Città del Vaticano 2011, 142; Також див.: Orazio CONDORELLI, *Il CCEO: un codice orientale? // Il CCEO – Strumento per il futuro delle Chiese orientali cattoliche*. Atti del Simposio di Roma, 22–24 febbraio 2017, Centenario del Pontificio Istituto Orientale (1917–2017), (ред. Georges RUYSSSEN – Sunny KOKKARAVAYIL) (Kanonika 25), Roma 2017, 246; Natale LODA, *Le Chiese metropolitane sui iuris: origini, struttura e prospettive ecclesiali* // Так само, 154; Thomas NÉMETH, *Hierarchenrat – Ostkirchlich* // *Lexikon für Kirchen – und Religionsrecht*, Heribert HALLERMANN (ред.), Т. II, Paderborn 2020 [в друці].

2. Коментарі про обмеження доступного простору в номопоетичній активності *sui iuris*

2.1. Стосовно «кодексів *свого права*», які до сьогоднішнього часу створенні різними Церквами потрібно піднести критику, сказавши, що вони є досить мінімалістськими.⁵ Цей дефіцит законів *sui iuris* «*praeter Codicem – за межами Кодексу*» є, також насправді спричинена повторюваними напоумленнями кодифікаторів і страхами пізнішої доктрини супроти можливої «номопоетичної гіперактивності» вищих органів влади.⁶

⁵ Пор. «Партикулярне право Коптської католицької церкви ... обмежувалося відтворенням тексту ККСЦ, пропонуючи той варіант, який бажає законодавча влада Церкви», Antonios Aziz Mina, *Sviluppo del diritto particolare della Chiesa Copta Cattolica // Il Codice* (посилання № 4), 163; «...Маронітьке партикулярне право із 1996 р. по суті базується на експліцитні посилання партикулярного права на ККСЦ, і як правило, не стосується питань, які ККСЦ імпліцитно залишив внаслідок упущення для того, щоб партикулярне право їх визначило», Jobe Avbass, *Updating the Particular Law of the Maronite Church // Там само*, 180.

⁶ Пор. [власти *sui iuris*] «нехай не прагнуть накопичувати в собі повноваження, які юридична норма, встановлена Верховною владою, їм не надає», Ivan Žužek, *Qualche nota circa lo «ius particulare» nel «Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium» // Kuriakose VnaraniKulangara (ред.), Il diritto canonico orientale nell'ordinamento ecclesiale* (Studi giuridici 34), Città del Vaticano 1995, 39; пор. «... було зроблено все можливе, щоб в кожному каноні, який відсилає до «*ius particulare*», чітко було визначено, хто [таке право] встановив», Там само, 43. Натомість, ще одна серія тверджень, такої самої авторитетності, не залишають сумнівів у тому, що традиційна загальна компетенція законодавчих органів *sui iuris* не була звужена навіть у ККСЦ: «Як загальний принцип щодо специфікацій слова «*ius*», було вирішено залишити його, де це можливо, без специфікації, щоб якомога менше обмежувати повноваження фізичних та юридичних осіб, як з рештою того вимагає принцип субсидіарності. Тому слово «*ius*», коли воно без специфікації, включає не тільки «*ius commune – загальне право*», але й усі законні юридичні приписи ...» // *Nuntia* 27 (1988) 31 (курсив мій); Пор. також: «Коли Кодекс мовчить можна творити в партикулярному праві Церков *sui iuris*, або навіть в єпархіальному праві ...» // *Nuntia* 28 (1989) 120; Пор. також: «Цей керівний принцип [субсидіарність] мав великий вплив на формулювання канонів нового Кодексу східних Католицьких

Все це, здається, сильно впливає на законодавство *sui iuris*, і красномовне вираження цього принципу сформульоване під час кодифікації Русинської Греко-католицької Церкви, яка звучить: «*the less law the best* – чим менше законів [*sui iuris*], тим краще».⁷ Безумовно, це стисле твердження означає намір повною мірою слідувати принципу субсидіарності. Це «гасло», а також односторонні попередження проти небезпеки непропорційної діяльності вищого законодавця, можуть однак легко (і аподиктично) привести до дивовижного висновку: якби це була безумовна істина, що «менше законів [*sui iuris*] – тим краще є», то тоді «найкраще було б, якби закони *sui iuris* “*praeter legem*” не існували взагалі».⁸ Бачимо,

Церков у всіх його розділах. І саме це визначило одну з головних характеристик Кодексу, а саме – *залишити достатньо місця* для “*ius particulare*” окремих Церков *sui iuris*, як із чіткими посиланнями на це право, так, і це потрібно особливо підкреслити, оскільки це стає видимим лише через ретельне порівняння з попереднім “*ius*”, з численними *унушеннями* норм, що до тепер діяли або які містилися в тих частинах Східного кодексу, які на початку роботи Комісії були “вже завершені, але ще не проголошені” ... », Žužek, *Qualche* // (цит. тв.), 38; Пор. також: Sunny KOKKARAVALAYIL, *The Guidelines for the Revision of the Eastern Code: Their Impact on CCEO* // *Kanonika* 15, Roma 2009, 265–299.

⁷ Nicholas RACHFORD, *Norms of Particular Law for the Byzantine Metropolitan Church sui iuris of Pittsburgh, USA and its Implications for Latin Dioceses* // CANON LAW SOCIETY OF AMERICA, *Proceedings of Sixty-second Annual Convention, Arlington [Virginia] October 2–5 2000*, Washington 2000, 236: “the less law the best”.

⁸ Зважаючи на цей принцип, не дивна надзвичайна стислість цього юридичного тексту; Пор. *The Norms of Particular Law of the Byzantine Metropolitan Church sui iuris of Pittsburgh, USA* // *Diritto particolare nel sistema del CCEO. Aspetti teoretici e produzione normativa delle Chiese orientali cattoliche* (Orientalia et occidentalia 2), Šimon MARINČÁK (ред.), Košice 2007, 535–544. (З іншого боку, зі змістовної точки зору, це законодавство заслуговує на більш сприятливу оцінку; пор. Péter SZABÓ, *Elaboration of the “ius particulare sui iuris” in the Byzantine Catholic Churches* // Marc AOUN – Jeanne-Marie TUFFERY-ANDRIEU [ред.], *Le ius particulare dans le droit canonique actuel. Définitions, domaines d’application, enjeux*. Actes du Colloque tenu à Strasbourg le 6 mai 2011, organisé par l’Institut de droit canonique et le Centre PRISME-Sdre de l’Université de Strasbourg, Perpignan 2013, 167–169.)

що аж до сьогоднішнього дня, ну принаймні до часу зовсім недавнього, ті тенденції, які існували в плані обмеження законотворчої діяльності Церков *свого права* насправді переважали.⁹ І як видається, зараз проявляється необхідність термінового дальшого розслідування питання, що враховувало б також інші компоненти проблематики.

2.2. Вираз «чим менше законів [*sui iuris*], тим краще» викликає необхідність поглибити питання справжнього виміру законотворення в Церквах *свого права*.

Як ми знаємо в минулих роках була досить поважна дискусія на дану проблематику.¹⁰ В своїй доповіді буду пробувати висвітлити деякі аспекти цієї дискусії, які на мою думку потребують дещо більшої нашої уваги.

(1) Перше питання яке хотів би проаналізувати є спосіб і міра, відповідно яких законодавство *sui iuris* могло би увійти у законодавчу сферу діяльності єпархіяльного єпископа. Відповідаючи на це питання необхідно зробити деякі розрізнення:

(1.a) Перше питання є наступне – законодавець *sui iuris* може послабити (чи скасувати) вже існуючий єпархіяльний закон? Очевидно,

⁹ Пор.: прим. 6, і в тому самому дусі пор.: Kuriakose BHARANIKULANGARA, *Le ius particulare dans l'Église syro-malabare* // *Le ius particulare* (прим. 8), 146–148.

¹⁰ Пор. Péter SZABÓ, *Ancora sulla sfera dell'autonomia disciplinare dell'Ecclesia sui iuris* // *Folia Canonica* 6 (2003) 157–213; Pablo GEFAELL, «Il diritto particolare nell'attuale sistema del diritto canonico. Approfondimento tecnico dell'interpretazione del CIC c. 135 § 2 e del CCEO c. 985 § 2 // *Folia Canonica* 10 (2007) 179–196; Maria-Ionela CRISTESCU, «Unitas» and «Varietas Ecclesiarum». *A Vital and Resplendent Force, Safeguarded in CCEO by the Relation "ius commune" – "ius particulare" // Kanon* [Jahrbuch der Gesellschaft für das Recht der Ostkirchen], XIX: *Die Kirchenverfassungen*, Egling [2006], 160–207; Helmut PREE, *Il ruolo dell'interpretazione dello 'ius commune' nell'identificare lo spazio a disposizione delle legislazioni particolari: un CCEO rigido o flessibile? // Eastern Canon Law* 2 (2013) 177–200; Péter SZABÓ, *Altre Chiese di tradizione bizantina. L'attività legislativa sui iuris delle Chiese «minori» di tradizione bizantina // Il Codice* (прим. 4.), 336–343.

що ґрунтуючись на текст ККСЦ і на основі консолідованої доктрини буде дана однозначно стверджувальна відповідь на це питання.¹¹

(1.б) Друге питання – чи законодавець *sui iuris* є компетентним творити закони, якщо це йому явно не приписується в «*ius commune* – загальному праві»? Також, тут відповідь на питання є позитивною. Якщо б були якісь вагомі причини, то закон *sui iuris* може бути проголошений також в тих випадках, коли специфікація «*Ecclesiae sui iuris*» відсутня в посиланні ККСЦ до «*ius particulare* – партикулярного права». Отже, як відомо в цих випадках, законодавча компетенція належить насамперед єпархіальному єпископові.¹²

Те саме слід сказати і про всі ті випадки, які про які ККСЦ «*tacet* – мовчить»,¹³ тобто не дає *ніякої вказівки* про компетенції місцевого законодавця. У цьому випадку, згідно з логікою субсидіарності, пріоритет законодавства завжди належить єпархіальному єпископові. Однак, якщо би були об'єктивно виправдані причини, законодавчі органи *sui iuris* – саме через *загальний* характер їхньої номопоетичної компетенції – можуть законодавчо регулювати цю матерію, обов'язково обмежуючи таким чином сферу первинної компетенції поодиноких єпископів¹⁴.

(1.в) Третє питання – це дилема, яка є достатньо цікавою: чи законодавець *sui iuris* може видавати норму, яка би стосувалася тільки обмеженої території, а не цілої території Церкви *sui iuris*. Без сумніву, навряд чи можливо, уявити собі конкретний випадок, коли через тривалу недбалість деяких законодавчих органів єпархії, вищий орган влади змушений втручатися із власним вищим нормативним актом обмеженого значення для територій цих партикулярних

¹¹ Вищий законодавець може змінювати нижчі норми настільки, наскільки це потрібно з об'єктивних причин; Пор. принцип субсидіарності; Пор. George NE-DUNGATT, *Spirit of the Eastern Code*, Rome 1993, 205.

¹² SZABÓ, *Ancora* (прим. 10), 175.

¹³ Пор.: прим. 6.

¹⁴ SZABÓ, *Ancora* (прим. 10), 173–176.

Церков. Можу сказати, що щодо цього питання, декілька років тому мав поважну дискусію з о. Томасом Неметом. Були аргументи і з однієї, і з другої сторони, які посилались на ті чи інші думки поважних знавців канонічного права. Тим не менш, на теоретичному рівні слід сказати, що у випадку виникнення відповідних умов, законодавець *sui iuris* міг би втрутитися, видавши закон вищого рівня, що діяв би і для однієї єпархії. І тут я хочу просто привести цитату, де Еміль Ейд, який був віце-президентом Папської комісії для редагування кодексу східного канонічного права, каже про те, що очевидно в контексті патріаршого синоду, патріарх має повне право проголошувати закони, які стосуються тільки однієї з частин його патріаршої Церкви: «... тільки в межах синоду [патріаршого] патріарх може видавати закони, діючі для всього патріархату або *навіть лише* для однієї його частини».¹⁵

(2.) Інша форма коригуючої діяльності новопоетичності *sui iuris* є та, яка старається визначити евентуальні умови законності чи важності людських дій.

Закон *sui iuris*, який підпорядковує реалізацію права, приписуваного вищою нормою, умові «*ad liceitatem* – для законності», через це обмеження ще не порушує принцип «*hierarchia normarum* – ієрархії умову «*ad liceitatem*» до якогось права, як норм». Тому партикулярне право *sui iuris* могло б законно додати е ККСЦ приписує єпископу, вірним-християнам чи якому небуть іншому юридичному суб'єкті.¹⁶

(3.) Безумовно, з іншого боку, більш проблематичною є допустимість подібного обумовлення, що впливає на важність здійснення права, приписаного «*ius superius* – вищим правом». Для більш детального аналізу останнього через брак часу я лише обмежусь посиланням на одне з моїх попередніх досліджень.

¹⁵ Emile Eid, *Sinodalità nella tradizione orientale // La sinodalità nell'ordinamento canonico*, Padova 1991, 76.

¹⁶ Szabó, *Altre Chiese* (прим. 10), 338; пор. Gefaell, *Il diritto* (прим. 10), 196.

Питання яке часто обговорюється є: чи може єпископ якимось відновити, без спеціального втручання вищої влади, свою власну законодавчу компетенцію у сфері, відведеній вищій інстанції через явне посилення (лише) на «*ius particulare Ecclesiae sui iuris* – партикулярне право Церкви *sui iuris*». Це може статися за допомогою простого посилення закону *sui iuris* до єпархіального законодавства, що фактично призвело б до повторного присвоєння компетенції єпархіальному єпископу. Таке «тимчасове повернення» компетенції евентуально може статися і в разі тривалої інерції законодавця *sui iuris*.¹⁷ Наприклад в Угорщині за часів комунізму діяльність єпископської конференції була досить обмежена через тодішній політичний тиск. З цієї причини єпископська конференція не видала цих партикулярних законів, що були передбачені латинським кодексом. Але в цьому періоді латинські єпископи видавали норми щодо питань, що входили в компетенцію єпископської конференції. Очевидно, що тут йшлося про тимчасові заходи.

(3.а) Якщо це суто *факультативна* вища компетенція, поки законодавець *sui iuris* не скористається цим шляхом для оприлюднення власного закону, єпархіальний єпископ може видавати єпархіальні норми з тієї ж тематики.¹⁸

(3.б) Якщо, натомість, загальне право *sui iuris* вказує на законодавчу дію вищої влади як обов'язкову, то тоді тут важко відповісти ствердно, чи єпископ має таке право діяти самостійно в цій матерії.

(3.б.а) Згідно думок визначних каноністів, котрі походять переважною більшістю з німецькомовного середовища, то в тих випадках,

¹⁷ Пор. Szabó, *Ancora* (прим. 10), 167. Наприклад, впродовж комуністичного режиму в нашій країні діяльність, яку звершувала єпископська конференція, була без сумніву досить обмежена. По цій причині конференція єпископів не продукувала жодних партикулярних норм, які вона просто переймала з маломожливих створювати на підставі кодексу для західної церкви; пор. *Ungheria. Norme applicative del CIC emanate dalla Conferenza episcopale* (із приміткою P. Erdő) // *Ius Ecclesiae* 6 (1994) 853–854.

¹⁸ Szabó, *Ancora* (прим. 10), 167.

в яких загальний кодекс вказує на обов'язкову компетенцію законодавцю *sui iuris*, то «повторна атрибуція» тої самої компетенції (шляхом простого переадресування закону *sui iuris* до єпархіального закону) виглядає неможливою, оскільки це було б прихованим делегуванням законодавчої влади, а така можливість, виключена в *ius commune*.¹⁹

Перейду до завершальних у даному розділі висновків. З того, що було мною сказано, виглядає, що законодавча компетенція *sui iuris* і єпархіального рівня мають певне «взаємне відкритість» між собою, навіть якщо обмежену. Вищий законодавець, з одного боку, може приймати законодавчі рішення з питань, в основному віднесених до компетенції місцевого єпископа; з іншого боку, там, де існує відсутність закону *sui iuris*, окремий єпархіальний єпископ може тимчасово заповнити цю прогалину. На мою думку, це може статися навіть у тому випадку, якщо б це була номопоетична компетенція, явно приписана самим ККСЦ як *вища та обов'язкова*.

Отже, в цьому сенсі і цій мірі, між двома законодавчими рівнями немає абсолютного і герметичного поділу. На мою думку, ця «взаємна відкритість»,²⁰ безумовно, обмежена, є невід'ємним елементом тієї «життєвої еластичності», яка є (або принаймні повинна бути) відмітною нотою канонічного права.

2.3 Деякі моменти конкретизації

Насправді існують два способи (а точніше дві парадигми), за допомогою яких можна усунути аномалії, що мали місце у виконванні єпископського уряду: остаточне звернення до вищого органу влади чи повторна синодальна дія. Перша парадигма характерна для «*ius decretalium* – декретальне право», тобто для латинської традиції, в системі якої вища влада мислиться як чиста «подача»

¹⁹ PREE, *Il ruolo* (прим. 10), 196.

²⁰ SZABÓ, *Ancora* (прим. 10), 167.

від найвищої влади, а тому за своєю природою обмежується обов'язковими справами, (саме тими, які явно надані в ККСЦ).²¹

Натомість, синодальна дія прагне знайти негайні рішення на місцевому рівні, виходячи з подвійного переконання про фундамент та технічний простір цієї вищої влади: (1) щодо онтологічного фундаменту, так вважається, що синодально зібрані єпископи несуть ультра-епархіяльну співвідповідальність, що зрештою є компетенцією притаманною (т.зв. другому виміру) самої єпископської хіротонії, а також посідають компетенцію, яка теж перетворюється в урядові акти,²² в той час як (2) технічний простір відносної номопетичної активності визначається, наприклад, на основі аргументу «*reductio ad absurdum* – доведення до абсурду». Відповідно до цього принципу, універсальний закон (абстрактний за своєю природою і тому погано визначений за своїм змістом) не може включати випадки, відносно яких закон очевидно мав би абсурдні наслідки.

Дехто може сумніватися, що щойно згадана синодальна парадигма узгоджується з еклезіологічними акцентами II Ватиканського Собору, оскільки як ми знаємо, в оптиці цього останнього вселенського зібрання, безсумнівно, переважає фігура окремого єпископа і підкреслюється цілісність його авторитету.²³ На противагу цьому, твердження про роль місцевої синодальності є менш виражене

²¹ Vincent M. WALSH, *The Theological and Juridical Role of the Bishop. Early Twentieth Century and Contemporary Views* // *Apollinaris* 44 (1971) 39–92, 53 с., 61 с.; ... «У другому тисячолітті ... ми знаходимо принципово іншу концепцію: зараз [першенство патріархів] розуміється як участь у владі папи і, як наслідок, надається папою як привілей», Wilhelm DE VRIES, *The Eastern Patriarchates and their Relationship to the Power of the Pope. Part II. The Change in the Relationship in the Second Millennium* // *One in Christ* 2 (1966) 130–142, 130, 132.

²² Пор. Péter SZABÓ, *Synodality and Primacy. Perspectives of Interaction between East and West*, in *Primacy and Synodality: Deepening Insights. Proceedings of the 23rd Congress of the Society for the Law of the Eastern Churches, Debrecen, September 3–8, 2017*, Péter Szabó (ред.) (Kanon XXV), Nyíregyháza 2019, 693–722, 708–710.

²³ Lumen Gentium 27; Christus Dominus 8.

у соборних текстах: можна сказати, що її виділяється лише «завуальовану» дію, яка наголошується і добре пояснюється на доктринальному рівні.

Отже, коли II Ватиканський Собор дуже ясно і чітко навчає про автономію місцевого єпископа, то про синодальність і еклезіологію сопричастя тут мало сказано. Євгеній Корецько пише, що ми хоч ми можемо також віднайти цей аспект еклезіології в текстах II Ватиканського Собору, але така присутність радше завуальована.²⁴ Загальна концепція еклезіології залишилася універсалістичною, і поповнюється доктриною про єпископа, як про індивіда.

Однак існують і деякі соборні твердження, що мають суто східне натхнення, та можуть затьмарити фігуру окремого єпископа як вікарія Христа, при цьому підкреслюючи саме роль над-єпископських структур. Так декрет «Про Східні Церкви» 2 вказує на це, що реальний центр конгруентності, навколо якого розгортається система урядування, не є індивідуальний єпископ, але більш розлога ієрархічна структура, яка поглинає (або майже) єпархії та єпископів як свої компоненти.²⁵ Вартувало б дослідити багату еклезіологію цього соборового тексту.

Східна кодифікація хотіла програмно дистанціюватися від декретального права, тобто походження латинського і західного,²⁶

²⁴ Пор. «... якщо II Ватиканський Собор не зумів вирішити проблему синодальності доктринально вичерпним способом – хоч би задля того, що займався синодальністю лише на рівні вселенської Церкви, не вдаючись до синодальності партикулярної Церкви – це, швидше за все, залежить від того, що він не знав, як розробити явний богословський дискурс про Церкву, починаючи з центральної категорії «*communio* – сопричастя», яка однак пов'язує всю еклезіологію як делікатну філіграну», Eugenio Corecco, *Ontologia della sinodalità // La sinodalità nell'ordinamento canonico*, Marco Ghisalberti – Giancarlo Mori (ред.), Padova 1991, 4.

²⁵ Пор. Marco Brogi, «Le Chiese sui iuris nel Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium» // *Revista Española de Derecho Canónico* 48 (1991) 520, 522.

²⁶ Пор. Ivan Žužek, *The Ancient Oriental Sources of Canon Law and the Modern Legislation for Oriental Catholics // Kanon I* (1973) 147–159; 155, 159.

та зрештою також східний екуменізм вимагає подібної орієнтації. Справжню мотивацію мого періодичного роздумування про ступінь монопоетичності компетентності *sui iuris*, однак, треба шукати (також) деінде. Насправді, я думаю, що тільки справді ефективне місцеве законодавство здатне адаптувати, інтегрувати і отже зробити справді живими абстрактні положення загального закону в межах місцевої реальності.²⁷

Безумовно, більш динамічна номопоетична практика вимагає, як умову «*sine qua non* – без якої не можна», іншу гарантію, відмінну від тієї, що міститься в логіці «редуктивної субсидіарності» тенденційно обмежуючої.²⁸ На мою думку така альтернативна гарантія може викристалізуватися у подвійному правилі, так би мовити «синодальній чутливості».

(1) Перше правило вимагає, щоб єпископи одного географічного чи обрядового середовища дотримувались керівних принципів, які самі прийняли, навіть якщо ці постанови не мають юридично примусовий характер. Ця спонтанна «само-адаптація» не повинна розглядатися як «само-відречення» від невідчужуваної частини власної компетенції отриманої «*ex iure divino* – із божественного права», а натомість як ознака послуху до внутрішньої вимоги сопричасної динаміки, яка повинна бути відмінною характеристикою не лише основоположної структури Церкви (див. «*mutua interioritas* – взаємна іманентність»), але також і її дії. У цьому сенсі першим обов'язком синодальної діяльності, у тому числі й тієї, що здійснюється в контексті синаксису задля його дорадчого характеру, є братерський діалог, що сприяє спонтанній однакостайності.

²⁷ Пор. «... добро Церкви в конкретній країні може вимагати органічного партикулярного законодавства, а не лише епізодичного та фрагментарного ...», Giorgio FELICIANI, *Conferenze episcopali // Digesto delle discipline pubblicistiche*, Torino 1989, T. 3, 346a.

²⁸ Див. напр. дві цитати Івана Жужека у примітці 7.

(2) Якщо б забракло готовності до само відповідності спільно розробленим настановам, на думку переважної (або майже одно-стайної) більшості членів єпископату, була б порушена єдність, яку вимагає здорова розумність. У цих випадках синодальна дія може і справді повинна перетворитися у виправлювальний акт, навіть не виключаючи формулювання закону *sui iuris*. Однак, ця коригуюча дія, згідно правила синодальної чутливості, завжди повинна розглядатися як «*ultima ratio* – остання інстанція», застосовувана з належною обережністю та уважністю, і тому завжди повинна слідувати логіці поступовості та пропорційності.

3. Функції партикулярного права *sui iuris*

Тепер хотів би розглянути пункт 3, який стосується функції партикулярного права Церкви *свого права*.²⁹ Ця частина є більш технічного характеру.

Так як виглядає з віровчення Церкви, роль законодавства нижчого характеру є достатньо складним і воно є для того, щоб могли доповнити, адаптувати, інтегрувати і специфікувати норми загального характеру вищого законодавства.

Зараз неможливо вникнути у всі ці виміри, а щодо «функції» партикулярного законодавства, я обмежусь до аналізу лише одного

²⁹ Пор. Vincenzo MOSCA, *Il diritto particolare: specificazione, complemento, adattamento del diritto universale. Prospettiva teoretica*, in *La Chiesa è missionaria. La ricezione nel Codice di Diritto Canonico*, Luigi SABBARESE (ред.), Città del Vaticano 2009, 71–131. Про різні теоретичні та технічні аспекти законотворчості партикулярної норми див. напр.: Eugenio CORECCO, 'ius universale', 'ius particolare' // Vincenzo MOSCA, *Ius et communio // Scritti di diritto canonico*, G. BORGONOVO – A. CATTANEO (ред.), Lugano 1997, I, 549–573; Alphons BORRAS, *Le droit ecclésiastique à l'intersection du 'particulier' et de l'universel' // Revue théologique de Louvain* 32 (2001) 55–87; Marianne PESENDORFER, «Partikulares Gesetz und partikularer Gesetzgeber im System des geltenden lateinischen Kirchenrechts», Wien 1975; Romeo ASTORRI, *Il rapporto tra diritto universale e diritto particolare nella codificazione // Il diritto della Chiesa tra universale e particolare*, Milano 2013, 33–64, etc.

аспекту, можливо, найбільш обговорюваного, простежуваного також у декреті «Про Східні Церкви» ба³⁰. Йде мова про роль партикулярного права у відновленні справжнього обличчя окремих Церков, тобто я маю на увазі, роль партикулярного права як засобу чи шляху оновлення ідентичності Церков *sui iuris*.

Я не зроблю велику помилку, кажучи, що є кілька соборних текстів, як наприклад «Про Східні Церкви» 6, про які далі дискутується, в яких прокладена подвійна дорога для майбутнього східних обрядів: шлях саморозвитку тісно пов'язаний до «органічного прогресу» та водночас шлях відновлення так званих «прадідних традицій».³¹

Насправді багато хто впевнений, що необхідність відновлення автентичних форм – програми, продиктованої цим соборним уривком, має бути «збалансованою» (насправді досить послабленою) потребою органічного прогресу. Згідно з цим поглядом, хоча

³⁰ «Sciant ac pro certo habeant omnes Orientales, se suos legitimos ritus liturgicos suamque disciplinam semper servare posse et debere, ac nonnisi ratione proprii et organici progressus mutationes inducendas esse. Haec omnia, igitur, maxima fidelitate ab ipsis Orientalibus observanda sunt; qui quidem harum rerum cognitionem in dies maiorem usumque perfectiorem acquirere debent, et, si ab iis ob temporum vel personarum adiuncta indebite defecerint, ad *avitas* traditiones *redire satagant* [...]», Concilium Vaticanum II, decr. *Orientalium Ecclesiarum* [de Ecclesiis Orientalibus Catholicis], 21. XI. 1964 // AAS 57 (1965) 76–85, 78. «Нехай всі вірні Східних Церков знають і будуть певні в тому, що можуть і мусять завжди бергти свої законні літургійні обряди і свій правопорядок, а зміни слід запроваджувати лише з огляду на власний органічний поступ. Отож передусім самі східні християни мають вірно дотримуватися своїх обрядів і правопорядку, щораз краще їх пізнавати й досконаліше практикувати, – а якщо через історичні чи особисті причини від них недоречно відступили, то нехай *стараються повернути* до прадідних традицій [...]», *Декрет про Східні Католицькі Церкви – Orientalium Ecclesiarum* // Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965), Львів: Свічадо 2014, 117–127, 119.

³¹ Пор. наприкл.: Cyril VASIE, «Valutazione delle fonti tra autenticità e *organica progressio*, con speciale riguardo alle Chiese originate dall'eparchia di Mukačëvo» // *Iura orientalia* 3 (2007) 140–154; Péter SZABÓ, *Return to the "Ancestral Traditions" (OE 6^a). Reasons and Meaning* // *Ostkirchliche Studien* 66 (2017) 2, 256–284; і так вказана бібліографія.

ми мусимо якось повернутися до дотримування традиції, оскільки Собор зобов'язує нас це робити, однак настійно зазначається, що східні католики «не православні», і тому не можуть «повернутися до минулого». Справді, кажуть, що в такий час, як теперішній, який характеризується великою мобільністю людини та швидкими змінами, було б великою помилкою спробувати повернути Церкву до якогось ідеального «золотого віку» минулого.³²

Справжнє значення обговорюваного соборного уривку (декрет «Про Східні Церкви» 6) чудово узагальнено наступним твердженням Кир Циріла Василя, секретаря Конгрегації Східних Церков: «З тексту та контексту (декрету «Про Східні Церкви» 6) видно, що частиною органічного прогресу є те, що в обрядах та дисципліні відповідає «прадідним традиціям», тоді як речі, введені на противагу традиції, розуміються як сторонні органічному прогресу».³³

Цілком співзвучна із цим твердженням, «Інструкція для застосування літургійних приписів Кодексу канонів Східних Церков» пригадує з цього приводу, що II Ватиканський Собор просить Східних Католицьких Церков «...мати відвагу знову віднайти автентичні традиції власної totoжності, відновлюючи, де потрібно, первинну чистоту» (№ 12), і текст продовжує вказувати на те, що: «...першою вимогою до кожного оновлення східної літургії [...] є нове відкриття повної вірності власним літургійним традиціям, користуючись їхніми багатствами і усуваючи те, що суперечить їхній автентичності. Така турбота не підпорядковується, але передує так званому

³² Пор.: «Скільки часу треба дивитися назад[?]»... «Який був золотий вік, який слід відновити [?]», Maria-Ionella CRISTESCU, *Chiesa Arcivescovile Maggiore sui iuris greco-cattolica Romana: Ius particulare Ecclesiae sui iuris // Il Codice* (прим. 4), 290; пор. також: ВНАРАНИКУЛАНГАРА, *Le ius particulare* (прим. 9), 142–145.

³³ «З тексту та контексту [декрет “Про Східні Церкви” 6] видно, що частиною органічного прогресу є те, що в обрядах та дисципліні відповідає «прадідним традиціям», тоді як речі, введені на противагу традиції, розуміються як сторонні органічному прогресу», VASILE, *Valutazione* (прим. 32), 141.

осучасненню...» (№ 18).³⁴ (Хоча цей останній уривок стосується літургійного оновлення, очевидно, що сформульований в ньому принцип повинен вважатися «*mens legislatoris* – наміром законодавця» і щодо дисциплінарної сфери.)

Оскільки існують три застереження щодо відновлення традицій предків, також і відносні спроби відповідей повинні слідувати потрійній артикуляції: (1) у чому полягає сутність католицької ідентичності; (2) що саме маєтсья на увазі під «відновленням прадідних традицій», і нарешті (3) яка імовірність того, що ця програма не спричиниться до великої напруги в зацікавлених громадах.³⁵

Тому на щойно окреслену потрійну дилему здається можливим запропонувати наступні відповіді:

Щодо першого питання. (1) Перше (суб'єктивне) застереження свідчить про небажання повернутися до античних традицій, вважаючи, що це спричинить за собою сумнівне «оправославлення» Східних Католицьких Церков. Однак насправді ця поведінка (а не така, яку вона стигматизує) виявляється в напрузі з сутністю самої *католицької ідентичності*, яка зрештою полягає саме у *вірності* апостольській традиції, з одного боку, і в довірі та *послуху* Римському Апостольському Престолу з іншого. Оскільки саме відновлення апостольської традиції є тим, що зараз вимагається від східних, здається, що для східного католика тепер легше спостерігати за базовими параметрами католицькості, ніж це було в попередній час латинізації.

Тобто зараз нічого не вимагається іншого ніж слідити за апостольськими автентичними традиціями поодиноких східних Церков.

³⁴ Пор. Congregazione per le Chiese Orientali, Інструкція *Il Padre incomprensibile* [для застосування літургійних приписів Кодексу канонів Східних Церков], 6. I. 1996 // *Enchiridion vaticanum* 15, Bologna 1996, 6–93, № 12, № 18. Український переклад знаходиться тут: <http://plc-ugcc.blogspot.com/2018/02/blog-post.html>, дата перегляду: 01.12.2019.

³⁵ Szabó, *Return* (прим. 32), 269–277.

Друге питання. (2) Що саме мається на увазі під *відновленням* автентичної традиції чи «поверненням до прадідних традицій» («Про Східні Церкви» 6)? У цьому питанні не рідко ставляться запитання із змістом, який, на мою думку, є дещо спрощеним, так як, наприклад: «Скільки часу треба дивитися назад»? «Який був золотий вік, який слід відновити»? і т.д ...³⁶

Я вважаю, що не тільки для мене є очевидним, що повернення до прадідних традицій не означає «подорож назад у часі», а отже, точну реконструкцію конкретних форм тієї чи іншої золотої доби минулого. Повернення до автентичних форм натомість означає, як ми знаємо, спробу *оживити* «*hic et nunc*» «вічні» значення однієї чи другої великих традицій (константинополітанської, антиохійської, тощо). Це завдання можна правильно визначити і пояснити аналогією, взятою з художньо-культурної історії: суть процесу «повернення до прадідних традицій» – це щось дуже схоже на те, що відбулося з «ренесансом». Ця інтелектуальна течія зосередила увагу на культурному скарбі стародавнього світу, і з важливих елементів цього ж, у XIV-XV століттях, вона змогла створити процвітаючу і справді «модерну» епоху в очах сучасників. Це відродження вимагало (і навіть сьогодні припускає) дві речі: *визнання* минулого, та *творчість вірну* постійним цінностям того минулого.

«Повторний розквіт» Східних Церков, який заохочує декрет «Про Східні Церкви», і пізніше про це нагадує, таким чином, здається, передбачає «ренесансний» менталітет: черпати нове життя з достатку Церкви Отців, а потім відтворити це багатство в сучасній сфері. Словом, звичайно, програма «повернення до прадідних традицій» не має наміру відновити минулі століття, а навпаки скоріше, втілити в життя якомога більше постійних елементів здорової традиції, і потім відродити їх у сучасній епосі.³⁷

³⁶ Див. прим. 33, вище.

³⁷ Пор. Szabó, *Return* (прим. 32), 281.

Висновки

1. У світлі поглибленого аналізу канонів 985, § 2 та 178, схоже, що законодавча діяльність *sui iuris* також може втручатися у повноваження, які в основному приписуються єпархіальним єпископом, тим самим надаючи динамічної реалізації принципу субсидіарності. Ця делікатна діяльність водночас повинна завжди бути опертою на такі ключові принципи: *пошук одностайності* (або майже), *поступовість* та *пропорційність*.

2. Зрештою, вся складна проблема номопоетичного *sui iuris* має перебувати в еклезіології суто східного натхнення. Ця остання характеризується, серед іншого, увагою до так званого «другого виміру» єпископської хіротонії, з якої по суті виникає поза-єпархіальна співвідповідальність і, отже, за своєю сутністю синодальність.

3. Повернення до «прадідних традицій» («Про Східні Церкви» 6) є однією з головних функцій партикулярного права, або, в будь-якому випадку, метою, яка повинна завжди надихати і бути орієнтиром для місцевого законодавства... Це тому, що повернення до античних традицій через місцеве законодавство, далеко не «подорож назад у часі», і вимагає швидше творчої активізації «*hic et nunc* – тут і тепер» вічних цінностей справжньої обрядової спадщини. Можливі перехідні норми, необхідні для забезпечення поступовості і, отже, сприйняття цієї реформи, повинні бути сформульовані радше на рівні виконавчої влади, саме для того, щоб не затьмарити чіткий напрямок та намір законодавства *sui iuris*.

Péter SZABÓ

Particular law: space, functions and nomopoetic competences

The article draws attention to the theoretical level of the particular law sui iuris of the Eastern Catholic Churches. The author states that both the Eastern Synod and the Assembly of Hierarchs of Metropolitan Churches have general legislative competence. This conclusion is possible because some canonists are already coming to a consensus that the creation of some of their unique legal norms within the framework of a particular law is not only desirable, but enriches and completes the superior legislation.

Keywords: synodal legislation, particular law and ius superius, flexibility, adaptation, subsidiarity.